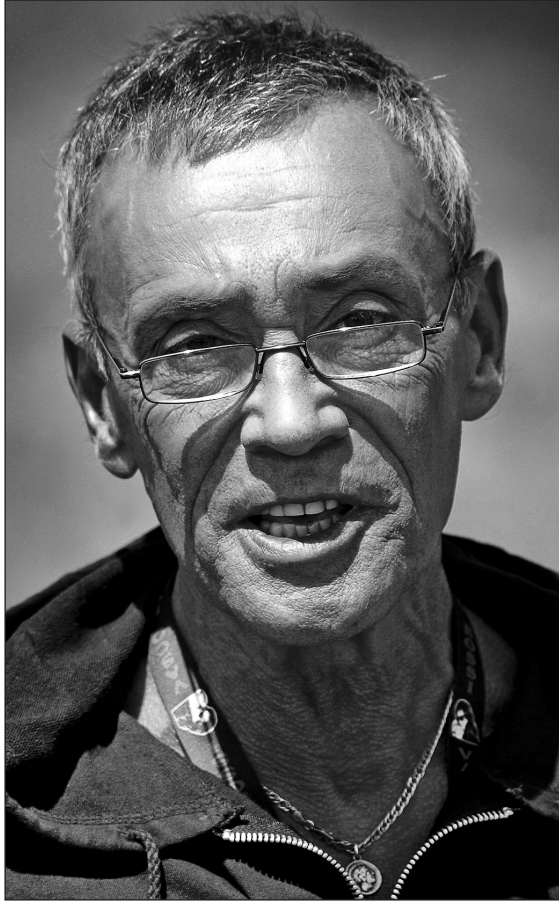

**Stat rosa pristina nomine
nomina nuda tenemus**

Андрій Олегович Добролюбський
(1949–2023)

Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Кафедра історії України

АО:
Nomina nuda tenemus

Меморіальні читання
А. О. Добролюбського

Одеса
2024

УДК 94(100)(477); 902/904(092)(084)

М49

Видання рекомендовано Вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».
Протокол №17 від 27 червня 2024 р.

Редколегія:

Головний редактор О. Б. Головка

Ю. А. Добролюбська

О. П. Сєкерська

А. В. Красножон

М 49 **АО: Nomina nuda tenemus. Меморіальні читання А. О. Добролюбського.** Добірка наукових статей / Колектив авторів за ред. О. Б. Головка; Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2024. – Одеса: Бондаренко М. О., 2024. – 208 с. : іл.

ISBN 978-617-8327-84-2

УДК 94(100)(477); 902/904(092)(084)

Макет та дизайн обкладинки:

Д. А. Топал

ISBN 978-617-8327-84-2

© Автори текстів, 2024

© ПНПУ, 2024

Зміст

Андрій Красножон
NOMINA NUDA TENEMUS
(Ми володіємо простими іменами):
пам'яті Андрія Добролюбського
9

Фотоальбом
15

Історія та теорія археології

Євген Борінштейн
МЕНТАЛІТЕТ ОДЕСИТА: ТВОРЧА СКЛАДОВА
АНДРІЯ ДОБРОЛЮБСЬКОГО
27

Юлія Добролюбська
АРХІВНИЙ ФОНД РОДИНИ ДОБРОЛЮБСЬКИХ
32

Андрій Красножон
ПЕРСПЕКТИВИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НА ПРИМОРСЬКОМУ БУЛЬВАРІ В ОДЕСІ
36

Валерій Левченко
ПІДГОТОВКА ТА АТЕСТАЦІЯ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ
З АРХЕОЛОГІЇ В ОДЕСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ ІСТОРИКО-
АРХЕОЛОГІЧНОМУ МУЗЕЇ
(друга половина 1920-х – початок 1930-х рр.)
43

Ірина Немченко
ПОВСТАННЯ ЧИ РЕВОЛЮЦІЯ:
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АРСЕНАЛ ОЛДЖЕРНОНА СІДНЯ
51

Світлана Паламарчук
КУЛЬТУРНИЙ ВСЕСВІТ АНДРІЯ ДОБРОЛЮБСЬКОГО
55

Павло Тоцький
КАРДИНАЛ РІШЕЛЬЄ І ГАЛЛІКАНІСТСЬКА КОНЦЕПЦІЯ
УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВОЮ
63

**Археологія та історія доби каменю –
раннього залізного віку**

Наталія Бурдо
ДОМЕСТИКАЦІЯ КОНЯ. ДЕ, КОЛИ, ХТО І НАВИЩО?
72

Оксана Вар'ян
В ПОШУКАХ ІДЕАЛУ: ВЗІРЦЕВИЙ ГРОМАДЯНИН У КОЛЕКТИВНИХ
УЯВЛЕННЯХ АФІНЯН КЛАСИЧНОГО ПЕРІОДУ
78

Михайло Відейко
¹⁴C ДАТИ ТА АБСОЛЮТНА ХРОНОЛОГІЯ КУКУТЕНІ-ТРИПІЛЛЯ:
ЩО І ЯК НАСПРАВДІ МИ ДАТУЄМО?
85

Світлана Іванова
НАРОДЖЕННЯ КУРГАНУ: ПРО ПОЧАТОК НОВОЇ ПОХОВАЛЬНОЇ
ТРАДИЦІЇ АЗОВО-ЧОРНОМОРСЬКИХ СТЕПІВ
91

Олег Савельєв
ДО ПРОБЛЕМИ ФІНАЛЬНОГО ЕТАПУ ІСТОРІЇ ТІРИ
100

Валерій Топчий
КСЕНОФОНТ АФІНСЬКИЙ: СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ
Й ПОЧАТОК ВІЙСЬКОВОЇ КАР'ЄРИ
109

Генадій Тощев, Світлана Андрух
ДОСЛІДЖЕННЯ МАМАЙ-ГОРИ

113

Юрій Чернієнко
ДЕЯКІ РОЗДУМИ ЩОДО ПРЕІСТОРИЧНИХ ЖИТЕЛ
ЗЕМЛЯНКОВОГО ТИПУ

119

Анастасія Ягупова, Олена Секерська, Сергій Маєвський
ВИПАДКОВА ЗНАХІДКА ТЕРАКОТ
НА НІКОНІЙСЬКОМУ ГОРОДИЩІ

128

**Археологія та історія Середньовіччя
та Нового часу**

Serghei Agulnikov
THE NOGAI BURIAL MOUNDS IN SOUTHWEST BUDZAK

134

Ігор Бруяко
ГОРОДИЩЕ КАРТАЛ В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАННЬОГО
НОВОГО ЧАСУ (ЗА АРХЕОЛОГІЧНИМИ МАТЕРІАЛАМИ)

141

Олександр Головко
КОНФЕДЕРАЦІЯ «ЧОРНИХ КЛОБУКІВ» НА ПІВДЕННОМУ КОРДОНІ
РУСІ (КІНЕЦЬ XI – ПЕРША ТРЕТИНА XIII СТ.).

147

Наталія Діанова
ЄВРЕЙСЬКИЙ ФАКТОР В ІСТОРІЇ ОДЕСИ XIX СТ.

153

Віктор Савченко
ДО ПИТАННЯ КЕЛЬТСЬКОЇ «ПРИСУТНОСТІ» В УКРАЇНІ

158

Секерська Олена
КОНІ ІЗ ПОЛОВЕЦЬКИХ ПОХОВАНЬ БІЛЯ С. ВИНОГРАДНЕ
ТОКМАЦЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

164

Олександр Смирнов, Леонід Смирнов, Денис Бондаренко
ЩЕ РАЗ ПРО КОЛЕКТИВНЕ СЕРЕДНЬОВІЧНЕ ПОХОВАННЯ
НА О. БЕРЕЗАНЬ

169

Вадим Чепіженко
ТРАГІЧНА ІСТОРІЯ ЕЛІС НОРФОЛКСЬКОЇ,
АБО ЯК БЕЗКАРНО ВБИТИ ОНУКУ КОРОЛЯ?

174

Додаток

Хронологічний покажчик друкованих праць
доктора історичних наук,
професора Андрія Олеговича Добролюбського
Укладач – Ю. А. Добролюбська

183

КСЕНОФОНТ АФІНСЬКИЙ: СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ Й ПОЧАТОК ВІЙСЬКОВОЇ КАР'ЄРИ

Валерій Топчий

аспірант 4-го року навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, м. Одеса
Науковий керівник – Вадим
Хмарський, д. і. н., професор

Анотація. *Дана стаття присвячена становленню особистості й початку військової кар'єри відомого давньогрецького письменника Ксенофонта Афінського. Особливу увагу приділено військово-політичній ситуації на території Давньої Греції та Персії у часи Пелопоннеської війни (431–404 рр. до н.е.). Також розглядаються причини початку Пелопоннеської війни й роль Ксенофонта в ній.*

Ключові слова: *Ксенофонт Афінський, Давня Греція, Персія, Спарта, Афіни, Пелопоннеська війна.*

Abstract. *This article is devoted to the formation of the personality and the beginning of the military career of the famous ancient Greek writer Xenophon Athenian. Special attention is paid to the military and political situation on the territory of Ancient Greece and Persia during the Peloponnesian War (431–404 BC). The reasons for the beginning of the Peloponnesian War and the role of Xenophon in it are also considered.*

Key words: *Xenophon Athenian, Ancient Greece, Persia, Sparta, Athens, Peloponnesian War.*

Життєвий шлях будь-якої людини починається від народження, розквіту діяльності й останнього етапу. Однак слід зазначити, що початковий й заключний періоди Ксенофонта Афінського мають надзвичайно мало інформації. Тільки похід до Персії, який був переломним періодом його біографії, є максимально розкритим.

Отже, Ксенофонт Афінський народився у сім'ї заможних афінських аристократів (ім'я батька – Грілл, ім'я матері невідомо). Точна дата його народження невідома. Вважається, що Ксенофонт народився приблизно між 445–430 рр. до н.е. в Афінах [1, с. 885–887], але у праці відомого історика

II ст. н.е. Діогена Лаертського «Життя, вчення та вислови видатних філософів» згадується, що у 424 році він брав участь в битві при Делії (сучасна Греція) між афінянами та беотійцями, де Сократ [2, с. 351] врятував життя Ксенофонту, підхопивши його, коли той впав з коня, тому більш-менш конкретним роком народження військово-політичного діяча можна вважати 445/444 рр. до н. е.: «У всілякому разі, він брав участь у поході під Амфіполь, а в битві при Делії врятував життя Ксенофонту, підхопивши його, коли той упав з коня [3, с. 525] [4]».

Не зважаючи на складну військову й політичну ситуації в полісі, Ксенофонт зміг отримати гарну загальну та військову освіти. Він вивчив декілька мов, оволодів зброєю й став учнем відомого давньогрецького філософа Сократа [2, с. 351], з яким випадково зустрівся в провулку в Афінах: «Ксенофонт, син Грілла, афінянин, з Ерхії. Був він на рідкість скромний та на рідкість гарний. Кажуть, Сократ зустрів його у вузькому провулку, загородив йому палицею дорогу й запитав, де можна купити таку-то їжу? Отримавши відповідь, він продовжував: «А де можна людині стати прекрасною і доброю?» І коли Ксенофонт не зміг відповісти, Сократ сказав: «Тоді йди за мною і дізнаєшся». З цього часу він став слухачем Сократа, першим почав записувати його слова і у своїх «Спогадах» доніс їх до читачів. Він же перший написав історію філософів [3, с. 534; 4]».

Попри глибоке вивчення поглядів Сократа, у Ксенофонта залишився традиційний світогляд притаманний тому соціальному середовищу, де він народився. З точки зору сучасної історіографії, це особливо яскраво позначилося на його релігійних поглядах, для яких властива віра в безпосереднє втручання богів в людські справи, віра у знамення, за допомогою яких боги повідомляють смертним свою волю.

Всі події описані вище відбувалися під час Пелопоннеської війни (431–404 рр. до н.е.). Военні дії розгорталися між двома полісами – демократичними Афінами та олігархічною Спартою, які мали місце на території Греції, Сицилії та інших грецьких островах й охопили більшість грецьких полісів й західні сатрапії Перської держави. Активні вторгнення спартанських військ до Аттики найчастіше оберталися спустошенням полів, руйнуванням замських будинків. Афіняни не приймали виклику спартанців, визнаючи за ними перевагу в сухопутному бою, в той час як їх противники вважали штурм афінських стін неможливим. Головні події відбувалися на значній відстані від Аттики. Під час першого десятиліття війни їх ареною були Пілос (гавань на південно-західному узбережжі Пелопоннесу), Коринфська затока, Фракійське узбережжя Егейського моря. Після підписання Нікієвого миру (421 р. до н.е.), центрами зіткнень стали Сицилія, Егейське узбережжя

Малої Азії й Дарданелли. Ситуація вважалася складною. Кожен корабель, який входив в афінський порт Пірей, міг принести вісті про баталії [5].

Але, можна припустити, що основною причиною конфліктів було не захоплення влади, а конфлікт політичних інтересів у суспільстві обох держав. Згідно відомих нам історичних даних, Спарта фактично була військовою державою, де більша частина спартанців (приблизно IV тис.) служила в армії й підпорядковувалося двом царям, яких обирала рада старійшин (головний орган влади у Спарті), в яку входили виключно найбагатші та найвпливовіші спартанці (незважаючи на те, що гроші у спартанців були офіційно заборонені) Інша частина населення була загалом рабами, кількість яких перевищувала 20 тис. людей [6, с. 16; 7, с. 59–66].

Афінам, згідно останніх досліджень, також були притаманні деякі елементи олігархії. Так, в них теж була рада старійшин, до якої, зазвичай, обиралися люди аристократичного походження. Ще були раби, що згідно законам обох держав не мали право як і жінки брати участь у політичному житті держави. Унікальність в даному випадку була тільки в тому, що звичайним людям дозволили брати участь у політичному житті Афін, яке й обирало представників у верхівку влади в полісі [6, с. 16; 7, с. 59–66; 8, с. 105; 9, с. 94]. Сам же Ксенофонт повністю симпатизував спартанському аристократично-олігархічному державному устрою, у зв'язку з чим був вимушений завжди бути обережним в своїх політичних виступах у рідних демократичних Афінах [10].

Як було згадано вище, Ксенофонт брав участь в битві при Делії у 424 році між військом беотійців (союзниками Спарті) та афінян, до складу якого входив сам давньогрецький письменник й філософ Сократ. Дане зіткнення закінчилася поразкою Афін. Результатом поразки було – знищення більшої частини війська разом із командиром та втрата контролю над трьома містами: Делій, Ороп та Сіфи (сучасна Греція).

На очах Ксенофонта руйнувалися основи могутності його рідного міста. Один за іншим відпадали союзники, афінський флот зазнавав поразок на морі. Старий ворог – Персія, вирішив виступити на стороні спартанців. Поразкою також закінчилася Сицилійська експедиція (415-413 рр. до н.е.), після чого на короткий час владу в місті захопила про олігархічна партія (411 рр. до н.е.). Впродовж її правління була спроба підписати мирну угоду зі Спартою й віддати їм місто Пірей (сучасна Греція), але представники помірною олігархічного напрямку під керівництвом афінського політика й учня Сократа Ферамена (455–404 рр. до н.е.) виступили проти цього й почали вести перемовини з відомим давньогрецьким полководцем Алківіадом (450–404 рр. до н.е.), що незадовго до цього

став вигнанцем через поразку в Сицилійській експедиції. Результатом їх діяльності стало повернення демократів до влади в полісі [11]. На думку Аристотеля, нова влада Афін включала в себе елементи, як демократії, так і олігархії [12, с. 2513-2514].

У 408 р. до н.е. Алквіад вдруге став вигнанцем після декількох його перемог над Спартою з метою примиритися з містом-державою. Всього через рік засудили до страти стратегів, які домоглися успіху в битві при Аргинуських островах (406 р. до н.е.). Через деякий час, поблизу річки Егоспотами нові афінські командири втратили залишки свого флоту. Коли ж спартанці заблокували Афіни з усіх сторін, співвітчизники Ксенофонта зруйнували свій останній захист від Спарти – Довгі Стіни (фортифікаційна споруда, яка була збудована к 456 році до н.е. за для оборони Афін з суші). Все це відбулося у 404 р. до н.е. після чого війна була закінчена й до влади в Афінах прийшли тирані [13].

Досконально невідома роль Ксенофонта Афінського у Пелопоннеській війні, через майже повну відсутність біографічних джерел про представлений період. Окрім участі в битві при Делії разом з Сократом відомо тільки те, що приблизно у 422 р. до н. е. Ксенофонт, разом із давньогрецьким філософом, був присутній на бенкеті заможного афінянина Калія, який влаштував свято на честь перемоги у Панафінейських іграх свого улюбленця Автоліка [14]. Можливо припустити, що давньогрецький письменник продовжував брати участь на стороні афінян в Пелопоннеській війні до її кінця в 404 р. до н. е., як було зазначено вище й був присутній в Афінах, коли владу в місті захопили проспартанські діячі [15, с. 324].

Таким чином, згідно проаналізованих біографічних даних Ксенофонта Афінського, зростання в період складних соціально-політичних умов в державі, участь у різних військових компаніях, подорожі, навчання у Сократа відіграло ключову роль у формуванні його особистості та розвитку світогляду.

Список використаних джерел

1. Xenophon. Encyclopaedia Britannica. Vol. 28. Vetch to Zymotic Diseases. New York, 1911. P. 885–887.
2. Σωκράτης. Suidæ Lexicon. Græce & Latine. Tomus III. Cantabridgia (Cambridge), 1705. P. 351.
3. Diogenes Laërtius. Lives of the Eminent Philosophers. The Greek text. Complete Works of Diogenes Laërtius. Delphi Classics. Hastings, 2015. P. 466–885.

4. Diogenes Laërtius. *Lives of the Eminent Philosophers*. Loeb Classical Library, 2 volumes / [translation by R. D. Hicks]. Cambridge, 1925. URL: https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Diogenes_Laertius/home.html
5. Thucydides. *History of the Peloponnesian War* / [transl. T. Hobbes]. London, 1843. URL: <https://archive.org/details/deipnosophistsoro1atheuoft/mode/2up>
6. Топчий В. І. Відображення політичної боротьби між Афінами та Спартою в працях Ксенофонта Афіньського. Матеріали Всеукраїнської конференції студентів і аспірантів «XXIII наукові читання пам'яті Георгія Флоровського». Одеса, 2023. С. 14–18.
7. Sakellariou M. B. The polis-state definition and origin. *Μελετηματα* 4. Athens, 1989. 514 p.
8. Ставнюк В. В. Становлення афінського поліса. Київ, 2005. 216 с.
9. Simonton M. *Classical Greek Oligarchy. A Political History*. Princeton, 2017. 376 p.
10. Gaeta L. Athenian democracy and the political foundation of space. *Planning Theory & Practice*, Vol. 5, No. 4. London, 2004. URL: https://www.researchgate.net/publication/233060569_Athenian_democracy_and_the_political_foundation_of_space
11. Schuller W. *Ιστορία της αρχαίας Ελλάδας – Από την κρητομυκηναϊκή εποχή ως το τέλος των κλασικών Αιώνων*, 2001. URL: <https://archive.org/details/SCHULLERWOLFGANG>
12. Aristotle. *Nicomachean Ethics*. The Greek Text. Complete Works of Aristotle. Delphi Classics. Hastings, 2013. P. 5823-5972.
13. Kagan D. *The Fall of the Athenian Empire*. Ithaca, London, 1987. URL: <https://archive.org/details/the-fall-of-the-athenian-empire-donald-kagan/mode/2up>
14. Xenophon. *The banquet of Xenophon*. The whole works of Xenophon / [translate A. Cooper, Spelman, Smith, Fielding]. Philadelphia, 1836. URL: <https://archive.org/details/wholeworksofxeno0oxenouoft/mode/2up>
15. Корδάτος Γ. *Μεγάλη ιστορία της Ελλάδας* 3. Αρχαία Β` 500-355 π.Χ. / Αιώνας, 1959. 572 σ.

ДОСЛІДЖЕННЯ МАМАЙ-ГОРИ

Генадій Тоцев

кандидат історичних наук, доцент,
керівник археологічної лабораторії,
Запорізький національний
університет,

Світлана Андрух

кандидат історичних наук, доцент,
Запорізький національний
університет, м. Запоріжжя

Анотація. Могильник Мамай-Гора – відома панятка України. За 34 роки вивчення мультикомплексного могильника тут виявлено більш ніж

Наукове видання

**АО:
Nomina nuda tenemus**

Меморіальні читання
А. О. Добролюбського

Українською та англійською мовами

Підписано до друку 27.06.2024 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура Alegreya
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 12,1. Наклад 100 прим.
Зам. № 1706/1

Надруковано з готового оригінал-макета у друкарні «Апрель»
ФОП Бондаренко М. О.
65045, м. Одеса, вул. В. Арнаутська, 60
Тел.: +38 (048) 703 11 86
info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014